

mu uspokojení všech členů společnosti. Tak se vědeckotechnický fetišismus přeměňuje ve výmysl o pokojné „transformaci“ a „dekaptalizaci“ kapitalismu.

I. A. Majzel a Ju. S. Meleščenko dále ukazují, že v dnešním buržoazním myšlení vedle vlny optimismu a naděje ve vědeckotechnický pokrok stále častěji zaznívají pesimistické hlasy a spolu s nimi různé antitechnokratické, antiscientistické tendence. Scientisticko-technokratické i existenciálně antropologické koncepte rozvoje vědy a techniky v buržoazní společnosti představují přes svoje konfrontace spojitě nádoby a plní analogickou třídní funkci tím, že obě staví výrobní vztahy společnosti do pozadí. Obě tendence zákonitě odrážejí rozpory v postavení vědy a techniky v kapitalistické společnosti. Optimismus je tak doplňován pesimismem, racionalismus je doprovázen iracionalismem, víra v techniku nejistotou v budoucnost.

Tuto pesimistickou větev v pojetí vědy a techniky dokládá M. A. Kissel názory H. Marcuseho, duchovního vůdce „nové levice“, jehož popularita kulminovala v dobách studentských nepokojů v r. 1968, ve stati *Neoromantická kritika soudobé vědeckotechnické civilizace*. Kissel ukazuje, jak málo nebezpečná pro kapitalistický řád je Marcuseho koncepte „represivní tolerance“, neboť spočívá v tvrzení, že prosperující buržoazní společnost „stráví“ a asimiluje všechny tradiční formy protestu proti ní. Autor podotýká, že pro stručné, lakonické označení Marcuseho koncepte nelze užít přílehavějšího výrazu, než zvolil Ju. N. Davydov pro titulke své stati *Surrealistická revolučnost Herberta Marcuseho*, jež ukazuje na zdroje Marcuseho idejí – avantgardní estetiku dvacátých let s hesly umění jako živého odmítání starého světa a vytváření světa nového, v němž se prý tvůrčí zobrazování stane zákonem jakési vyšší, „pravé“ lidské skutečnosti. Surrealismus se podle Kissela projevuje u Marcuseho nejvíce v jeho práci *Eros and Civilization* (1962), a to myticko-poetickými obrazy Orfea a Narcise, které symbolizují princip života, jenž je v současné době popírán dočasnou sociální skutečností „industriální společnosti“.

U Marcuseho je typické, že při předpovědích o nevyhnutelnosti úpadku vědeckotechnické civilizace nedělá rozdíl mezi státně monopolistickým kapitalismem a socialistickým hospodářským a kulturním systémem. Kapitalismus a socialismus jsou pro něho spíše geografickými než sociálně ekonomickými kategoriemi; v obou sítích prý technizace a automatizace vyvolávají s fatální nutností centralizaci, byrokratickou racionalizaci, standardizaci způsobu života. Člověk se v obou světech stává „jednorozměrným“. „Jednorozměrnost“ je u Marcuseho pojata jako funkční danost a sociální determinovanost lidského chování, které pozbylo pocitu svobody i záliby ve svobodě. Svými názory zapadá Marcuse zcela do proudu teorií „konvergence“, ovšem v pohledu z opačného, pesimistického

pólu pojetí vědeckotechnického pokroku, čili tzv. „negativní konvergence“.

K teoriím „negativní konvergence“ patří jistě také buržoazní koncepte masové kultury a „kulturní konvergence“, o nichž pojednává Z. I. Gerškovič ve stati *Masová kultura a teorie kulturní konvergence*. Podle této koncepte je masová kultura jedním z hlavních prvků byrokraticky organizovaného aparátu jednotné „industriální společnosti“, která prý paušálně unifikuje a nivelizuje osobnost jednotlivce, přetváří ji v tvora prostého jakéhokoli kriticismu, přijímajícího s uspokojením status quo, bez snahy o poznání možných alternativ skutečnosti a snahy o změnu. Masová kultura se v těchto podmínkách chápá jako pouhý prostředek jakési absolutní manipulace širokých mas ze strany vládnoucích „elit“.

Z uvedených příspěvků sborníku *Boj idejí a vědeckotechnická revoluce* jasně vyplývá, že pro všechny konvergenční teorie je typické právě to, že důsledky vědeckotechnického pokroku posuzují nezávisle na sociální struktuře, v jejímž rámci tento pokrok probíhá.

Zásadní nesmiřitelnost k jakýmkoli buržoazním a oportunistickým teoriím je charakteristická také pro ostatní příspěvky ve sborníku. Jejich autory jsou A. K. Andrejev, V. N. Orlov, N. M. Kejzerov, V. A. Mosolov, S. N. Ikonnikovová.

Uvedený sborník ke kritice buržoazních koncepcí vědeckotechnické revoluce je určen propagandistům, vědecké a technické inteligenci, studentům a všem, kteří se zajímají o aktuální problémy současného společenského života a ideologického boje.

Viliam Horňák

Elżbieta Tarkowska: Ciągłość i zmiana socjologii francuskiej: Durkheim, Mauss, Lévi-Strauss

(Kontinuita a změna francouzské sociologie: Durkheim, Mauss, Lévi-Strauss).

Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1974, 278 s.

Jedním ze základních úkolů marxistických sociologů je kritická analýza minulého i současného vývoje buržoazní sociologie. Tato analýza není samoučelná. Má významné ideologické aspekty, neboť přispívá ke kritice těch teoretických koncepcí, jež jsou často východiskem a oporou soudobých myšlenkových směrů, jichž různé složky buržoazie používají při prosazování svých politických a ekonomických zájmů. Zmíněná analýza je však důležitá i z hlediska rozvoje marxistické sociologie samé. V polemice s uvedenými koncepcemi musí marxistická sociologie v praxi dokazovat převahu svých argumentů a své metodologie. Kromě toho se v této polemice pozitivně vyrovnává s otázkami, které sice buržoazní sociologie často správně vytyčuje, ale není je schopna v důsledku své třídní i gnoseologické omezenosti přesvědčivě

řešit. Překonání různých směrů buržoazní sociologie dialekticky znamená totiž nejen je kritizovat, ale pozitivně odpovědět na otázky, jež si kladou, a to na teoreticky i metodologicky vyšší úrovni. Každý, kdo se této problematice věnuje, dobře ví, že je to úkol nesmírně náročný. Předpokládá totiž nejen hlubokou znalost marxistické společenské teorie a metodologie, ale rovněž perfektní orientaci ve vývoji a soudobém stavu buržoazního sociologického myšlení.

Jednou ze složek tohoto myšlení, která rozhodně stojí za kritickou pozorností marxistických autorů, je tzv. francouzská sociologická škola. Konstituovala se na přelomu devatenáctého a dvacátého století a její vznik a profil je nerozlučně spjat s tvorbou nejvýznamnějšího francouzského buržoazního sociologa Emila Durkheima. Šlo o jednu z nejvlivnějších evropských buržoazních sociologických škol vůbec. Její působení se neomezovalo pouze na Francii. K Durkheimovi jako ke svému učiteli se hlásila řada sociologů působících mimo hranice Francie. Stejně tak nelze zmíněný vliv omezit jen na období Durkheimova života. Tradice durkheimovské školy jsou dodnes velmi živé zejména ve francouzském sociologickém myšlení. Ohlasy jednotlivých teoretických a metodologických prvků durkheimismu můžeme ovšem sledovat i v některých dalších soudobých buržoazních sociologických směrech mimo Francii. Jako jeden příklad za všechny uveďme alespoň Parsonsův strukturálně funkcionální sociologický systém. Už tyto fakty jsou rozhodně dostatečně přesvědčivými argumenty pro to, že francouzské sociologické škole je třeba z pozic marxismu věnovat dostatečnou pozornost.

K tomu však přistupuje ještě jedna závažná skutečnost. Z předpokladů, ze kterých Durkheim a jeho žáci vycházeli a jež jsou souhrnně označovány termínem sociologismus, vyplývalo, že sociologie je nejen jednou z mnoha společenských věd, o jejímž právu na existenci nelze pochybovat, ale i to, že zaujímá mezi těmito vědami zcela výjimečné postavení jako jejich teoretický a metodologický základ. V krajním pojetí to vedlo až k názoru, že sociologie je jedinou vědou o společnosti a všechny ostatní společenskovědní disciplíny jsou pouze jejími podřízenými a pomocnými složkami. Z toho pak pramenila praktická skutečnost, že v rámci francouzské sociologické školy byly pěstovány i některé další společenskovědní obory a že tato škola zmíněné obory, zejména pak etnologii, filozofii, etiku, historiografii, jazykovědu, religionistiku a pedagogiku, výrazně ovlivnila. I z tohoto důvodu stojí tedy durkheimovská škola za pozornost.

Durkheimův vliv a vliv jeho školy nebyl rozhodně nahodilým jevem. Měl své hluboké společenské příčiny, které velmi výstižně charakterizoval Jan Szczepeński, když napsal: „Durkheimovy sociologické koncepte měly hluboký vliv na humanitní vědy a kulturu ve

Francii. Čím je třeba vysvětlit jejich velký úspěch? Zřejmě tím, že nejlépe vyjadřovaly snahy francouzské buržoazie na přelomu XIX. a XX. století. Všechny ty ideály, tak drahé tradicím francouzské buržoazie, jako víra v demokracii, pokrok a solidarismus, které Pareto se sžíravou ironií zbavoval nimbem vznešenosti, poukazuje na to, že jsou pouze slovní rouškou málo vznešených pudů, nacházely v Durkheimovi horoucího vyznavače a obhájce. Durkheim vyrůstal v atmosféře velkého úsilí při obnově Francie po porážce ve válce s Pruskem, v atmosféře obav vyvolaných Pařížskou komunou, v atmosféře hledání republikánské cesty mezi klerikálním rojalismem a socialismem. Právě v Durkheimovi našla buržoazní Francie svého ideologa. Hlásal solidarismus a bojoval proti socialismu. Hlásal principy světské morálky vyvozené ze sociologie a potíral klerikalismus. Hlásal pedagogickou teorii tvrdící, že výchova je přípravou jedince k životu v existující společnosti. Bojoval proti historickému materialismu, prohlašuje, že náboženství je prvotním faktem společenského života a že v něm tkví síly sjednocující společnost, ale zároveň požadoval, aby náboženské formy byly přizpůsobeny nové epoše. Krátce řečeno, vyhovoval všem nezbytným podmínkám, aby „osvícená“ francouzská buržoazie mohla uznat jeho ideje za nejlépe odpovídající jejím zálibám a zájmům.“ (*Sociologia. Rozvoj problematiky i metod.* II. vydání, Warszawa 1967, s. 305–306.)

Tematická rozsáhlost Durkheimova díla a zejména tematická rozsáhlost prací, které vyšly z jeho školy, nutí každého, kdo se zabývá jejich analýzou, k jistým omezením a k jistému výběru. Pokus o vyčerpávající rozbor francouzské sociologické školy by byl zřejmě nad síly jednoho autora. S tímto vědomím přistoupila k danému tématu rovněž polská autorka Elżbieta Tarkowská ve své knize *Kontinuita a změna francouzské sociologie: Durkheim, Mauss, Lévi-Strauss*. Nejde jí, jak sama píše, o podrobnou monografii zmíněné školy ani o podrobnou monografii jednotlivých jejích reprezentantů. Znamená to, že bere v úvahu pouze tvorbu několika z nich. Další omezení spočívá v tom, že si všímá pouze některých aspektů a složek jejich díla. Její studie proto nemůže být tak podrobná a vyčerpávající, jakou by mohly být samostatné monografie věnované každému z nich zvlášť. Tento přístup má vedle svých negativních stránek ovšem i své přednosti. Podle autorky spočívají v tom, že dovoluje vidět výsledky práce uvedených badatelů jinak, než by to bylo možné v jednotlivých monografiích. Umožňuje vidět dílo každého z nich v jistém historickém kontextu, z perspektivy dřívějších nebo naopak pozdějších rozvinutých koncepcí, což v klasické monografii zůstává zravidla pouze okrajovou záležitostí. Umožňuje je chápat jako fragment nového, v určitém smyslu badatelem – ovšem nikoli libovolně – vytvořeného celku.

Jak je již z názvu práce zcela zřejmé, zaměřila polská autorka pozornost na tři představitele francouzského sociologického myšlení: Emila Durkheima (1858–1917), Marcela Mausse (1872–1950) a Clauda Lévi-Strausse (nar. 1908). Analýzou jejich názorů chce dospět k poznání vývoje metodologických koncepcí francouzského sociologického myšlení během posledních padesáti let. Jde jí o srovnání výchozího bodu těchto koncepcí s jejich současným stavem. Zkoumá, jaké druhy souvislosti existují mezi tvorbou zmíněných autorů a v jakém vzájemném vztahu jsou jejich koncepce. Chce zjistit, co v nich je pokračováním a kontinuitou, co reformou, změnou a inovací a kde jsou hranice durkheimovské tradice.

Výběr uvedených tří autorů jako reprezentantů školy zdůvodňuje autorka třemi základními argumenty:

1. Jejich tvorba podle ní zahrnuje velmi důležité období v dějinách společenských věd – období přechodu od sociální filozofie k sociologii či etnologii, ke specializovaným disciplínám. Zajímavé přitom je, že tento přechod je zároveň doprovázen pojetím vědy, jež by sjednocovala úsilí přesné diferencovaných disciplín. Tyto dvě stránky jednoho procesu nacházejí podle autorky svůj jasný výraz v pracích uvedených badatelů.

2. Studium tvorby zmíněných tří autorů ukazuje podle Tarkowské spleťtost cest vědeckého dědictví, ukazuje, že inspirace a vlivy nejsou v této oblasti vždy přímé a bezprostřední. Autorka uvádí, že kdybychom chtěli schematicky znázornit závislosti a vzájemné souvislosti, nepůjdou prostě od Durkheima přes Maussa k Lévi-Straussovi, ale budou mít mnohem složitější podobu. To má ovšem ten důsledek, že ne vždy se lze omezit na jeden přesně určený problém, na jehož základě by bylo možné jednoznačně hovořit například o kontinuitě a trvalosti nebo o narušení vědecké tradice. Autorka se zabývá právě Durkheimem, Mausem a Lévi-Strausem proto, že analýza jejich díla jako určitého souboru, pojetí jejich tvorby jako určitého celku, jí umožňuje demonstrovat na jedné straně postupné a velmi zásadní přeměny v rámci školy, na druhé pak specifickou podobu věrnosti koncepci jejího zakladatele.

3. Výběr právě těchto badatelů má podle Tarkowské význam překračující potřeby a zájmy dějin sociologie. V jejich tvorbě se totiž objevují problémy, které nemusejí zajímat pouze historika sociálního myšlení. Neplatí to jen o koncepcích Lévi-Strausse, jež uvádějí do spleti problémů soudobých humanitních oborů, do spleti kontroverzí a otázek, které zatím zůstávají často bez odpovědi. Všechny tři uvedené autory zajímají otázky, jež jsou nadále pro společenské vědy aktuální: problém statutu sociologie, metodologické otázky společenských věd, jejich výzkumná vybava a problém spolupráce různých společenských disciplín. Všichni se zamýšlejí

nad rolí, významem a místem sociologie či etnologie mezi společenskými vědami.

Napsali jsme v souladu s tvrzením polské autorky vědomě sociologie či etnologie – a tato formulace vyžaduje objasnění. Jde totiž o to, že Tarkowská často používá termínu etnologie namísto sociologie a naopak, nebo používá těchto dvou termínů zároveň. Chce tím zdůraznit specifičnost jejich pojetí a rozsahu v tradici francouzského, zejména pak durkheimovského myšlení, kde se vzájemně prolínaly a nebyly přesně rozlišovány. Etnologie (Durkheim a Mauss používali spíše termín etnografie, aby zdůraznili popisný charakter této disciplíny) byla chápána jako složka sociologie. To se ovšem už nevztahuje na Lévi-Strausse, který ostatně raději používá termínu antropologie.

V souladu s celkovou koncepcí a zaměřením knihy zajímá E. Tarkowskou Durkheim především jako zakladatel školy a autor pojetí, jehož důsledky, modifikovanou podobu, kontinuitu nebo absenci hledá v tvorbě jeho pokračovatelů. Marcel Mauss ji zajímá především jako typický reprezentant přeměn a inovací, ale i tradice a kontinuity v rámci francouzského sociologického myšlení. Z tohoto hlediska zasluhuje Mauss zvláštní pozornosti a jeho dílo je velmi zajímavé. Plní totiž zprostředkující funkci mezi „starým“ a „novým“ ve francouzské sociologii. Obsahuje prvky, které svědčí o věrnosti Durkheimově koncepci, zároveň však vnáší mnoho novátorského do etnologického myšlení své doby. Konečně Lévi-Strauss jako v jistém smyslu zatím poslední bod cesty, již doposud prošla francouzská sociologická škola, zajímá autorku z hlediska pojetí etnologie, její metodologie a některých výsledků, k nimž pomocí ní dospěl, z hlediska souvislosti své tvorby s koncepcemi zakladatele francouzské sociologické školy a s její vědeckou tradicí a z hlediska přeměn a modifikací, jaké ve srovnání s onou minulostí charakterizují jeho pojetí etnologie.

Celá kniha polské autorky má především srovnávací charakter. Není syntézou tří monografií. To autorku nutí, aby omezila a zúžila svoje úvahy na určitou oblast, jež by umožnila srovnání a jež by zřetelně znázornila analyzované změny i kontinuitu, formy a podoby dědictví. E. Tarkowská upozorňuje, že výběr zmíněné oblasti nebyl pro ni jednoduchým úkolem, a to proto, že se ukázalo nemožné provést srovnávací analýzu v rovině jednoho přesně vymezeného problému, který by byl stejně reprezentativní pro tvorbu každého z uvedených autorů a který by zároveň reprezentoval metodologické přeměny, k nimž došlo v sociologii (či spíše etnologii) od Durkheimových dob po koncepci Lévi-Strausse. Obtíže, s nimiž se v tomto případě srovnávací analýza potýká, vyplývají podle autorky ze dvou skutečností. Předně z už zmíněné složitosti procesů vědeckého dědictví a za druhé z imanentních znaků tvorby uvedených badatelů. Z tohoto hlediska má jejich tvorba některé společné vlastnosti: je bohatá a mnoho-

stranná z hlediska svých zájmů a má polemický charakter. A právě tyto vlastnosti ztěžují vymezení oblasti srovnávací analýzy a znemožňují její zúžení a koncentraci na jeden určitý problém. Z toho důvodu byla autorka nucena pojmut onu srovnávací oblast dosti široce a zahrnout do ní značně různorodé fragmenty, problémové okruhy a prvky vědeckého díla zvolených tří badatelů. Výsledkem je, že předmětem jejich srovnávacích analýz se staly hlavně dvě základní otázky tak či onak řešené jak Durkheimem, tak Maussem i Lévi-Straussem: 1. V jakém kontextu se u daného badatele objevuje zájem o původní společnost. 2. Jaké obecné pojetí etnologie či sociologie můžeme u každého z nich najít. Z těchto základních otázek se pak odvíjejí některé další metodologické otázky (problematika objektivit sociologie a etnologie, problematika celostního zkoumání společenských jevů a problematika multidimenzionality společenského života) i otázky předmětu zkoumání (problematika kategorií lidského rozumu, problematika původního myšlení a problematika mýtů).

Srovnání těchto prvků tvorby zmíněných autorů je provedeno ve třech kapitolách. z nichž první má název *Emil Durkheim: propozice etnologie*; zabývá se sociologií a etnologií v Durkheimově tvorbě, metodologickým kontextem zájmu o původní společnost, analýzou původního myšlení v Durkheimově díle, filozofickým a metodologickým kontextem této problematiky a vztahem zájmu o původní společnost k teorii náboženství v Durkheimově tvorbě.

Druhá je nadepsána *Marcel Mauss: kontinuita a změna*; klade si nejprve otázku, zda byl Mauss samostatným tvůrcem či spíše pokračovatelem Durkheimovým. Dále se zabývá specifickými znaky Maussovy tvorby, vztahem sociologie a etnologie v jeho díle a příčinami Maussova zájmu o původní společnost. Poté analyzuje jeho koncepci celostního sociálního faktu a koncepci vzájemné závislosti a spolupráce společenských věd. V závěru shrnuje úvahy o kontinuitě durkheimovské tradice a novátorství v Maussově díle.

Třetí kapitola, nazvaná *Lévi-Strauss: tradice a novátorství*, si všímá durkheimovské genealogie metodologických koncepcí Lévi-Strausse, sleduje, do jaké míry Durkheim nepřímo ovlivnil Lévi-Strausse prostřednictvím lingvistické teorie de Saussurovy a prostřednictvím tvorby Maussovy, analyzuje koncepci etnologie v díle Lévi-Strausse a rozebírá, jak byla aplikována jazykovědná pojetí v antropologii.

Čtvrtá kapitola, která má název *Durkheim, Mauss, Lévi-Strauss: badatelé původního myšlení*, usiluje o syntetický výklad jedné z klíčových otázek, již se všichni tři francouzští autoři zabývali: otázky smyslu studia původního myšlení pro soudobé společenské vědy. V této souvislosti si autorka všímá zejména toho, jakým způsobem zmínění autoři analyzovali mýtus a jak rozebírají takovou kategorii původního myšlení, jakou je čas.

V závěru se chce pokusit o určité hodnocení recenzované knihy. Protože však nemám etnologické vzdělání, musím se omezit pouze na ty části práce, o nichž se domnívám, že je možné se k nim vyjádřit i ze sociologického hlediska.

Předně je třeba konstatovat, že úkol, před který byla autorka postavena, je nadmíru obtížný. Předpokládá totiž hlubokou znalost vědeckého díla tří autorů, jejichž tvorba je velmi rozsáhlá a neomezuje se pouze na jeden obor. K její analýze je zapotřebí jak znalostí etnologických, tak i sociologických. Kromě toho ve dvou případech jde o autory, jejichž dílo je již uzavřeno a k jeho rozboru jsou proto nutné i znalosti z dějin sociologie. Ani ta skutečnost, že zejména práce Durkheimovy a Lévi-Strausse byly už mnohokrát rozebrány a komentovány, autorčinu úlohu neulehčila, ba právě naopak. Dále si musíme uvědomit, že psát srovnávací studii o třech autorech je vždy mnohem obtížnější než psát tři samostatné monografie.

Vezmeme-li v úvahu všechny tyto skutečnosti, můžeme konstatovat, že celkový výsledek není špatný. Autorka svou knihou přispěla k poznání některých nových stránek tzv. francouzské sociologické školy, zejména pokud jde o vztahy mezi jejími jednotlivými představiteli. Její kniha je i obecněji metodologicky poučná, a to z hlediska teoretického zpracovávání osudů vědeckého dědictví v rámci určité školy.

Na druhé straně ovšem studie není bez problémů. Hlavní vidím v tom, že zůstává příliš omezena pouze na sledování imanentního vývoje teorie a metodologie vybraných reprezentantů francouzské sociologické školy a širší sociální, ideologické a politické příčiny těchto proměn ponechává stranou. Dá se tedy napsat, že autorčina analýza končí tam, kde by marxistická sociologická analýza měla začínat. To neznámá, že by rozbor, který provedla, neměl svůj smysl. Jde však o to, že je naplněn pouze částečně. Ze sociologického hlediska to nejdůležitější mělo být teprve vykonáno. Práce E. Tarkowské zůstává sice cenným, nicméně pouhým východiskem další marxistické analýzy.

Jan Sedláček